

Eneboligen – som ideal for folket og utfordring for fagfolket¹

Jon Guttu

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)

Postboks 44 Blindern, 0313 Oslo

E-post: jon.guttu@nibr.no

Abstract:

As many as 60 % of Norwegians live in detached houses and an even greater number would like to do so. Explanations regarding the popularity of the detached house have revolved around flexibility in planning and utilisation, together with the possibility of self-participation. Another explanation is based on "the good life", where spaciousness, both inside and out, is an important factor for families with children. Thirdly, the detached house has been regarded as an inseparable part of Norwegian tradition. The final point relates to symbolism: the detached house signifies a state of affluence and success. Architects have developed a sort of love/hate relationship to this type of dwelling. Hate arises from the planner's opinion that the detached house is environmentally wasteful, private and anti-urban. The positive sentiments relate to the projection of the detached house as a creative assignment and to life in a personalised home. In their persistent opposition to the detached house, planners have assumed the following strategies: *The competitive strategy* seeks to bring the advantages of the detached house to other forms of housing, especially densely populated housing estates. *The adaption strategy* aims at making the detached house more acceptable through cost reductions, "architect-friendly" building practices and the ecological layout. *The opposition strategy* has entailed arguing against this type of dwelling, and of proving scientifically that the detached house creates major environmental problems. None of these strategies has been successful. The author himself believes in good, centrally located blocks of flats as an alternative to the detached house.

Nøkkelord:

*enebolig,
planlegging,
boligkultur,
arkitekter,
ferdighus*

Over alt hvor mennesker bor i dette landet, møter vi eneboligen. I brede villabelter rundt storbyene. I grenseløse småhusområder i nabokommunene. I flatbygdenes åslandskap. Langs strender og vik i Vestlandets fjorder. På hver knatt og haug i "dalstroka innafor". Ved hvert sund og skjær og fiskevær langs Nord-Norges bratte kyst.

At eneboligen står som den ideelle boligformen for et flertall av den norske befolkningen, er allment akseptert. At den gjennom sin dominerende posisjon også har fungert som premissleverandør for annen boligplanlegging, har vært mindre påaktet. Spørsmålet hvorfor eneboligen er så populær og hvordan planleggere har forholdt

seg til dette, er tema for artikkelen. Utgangspunktet er det vi kan kalle *meningsdannelsen* om den gode boligen. I denne forbindelsen vil meningene til de som bor i og de som produserer eneboliger, være like relevante som oppfatningene til såkalte *boligfaglige* meningsdannere, i hovedsak planleggere og forskere. Begrepet *enebolig* har flere avskygninger. Her er det tale om *det frittliggende huset* disponert av enkelthusholdningen. Enebolig i kjede, rekke etc. er fenomener som utelates her. Av hensyn til artikkelens omfang har jeg begrenset tilbakeblikket til de siste to – tre tiår. Som vi skal se, har denne perioden brakt fram ny kunnskap og nye holdninger til eneboligen.

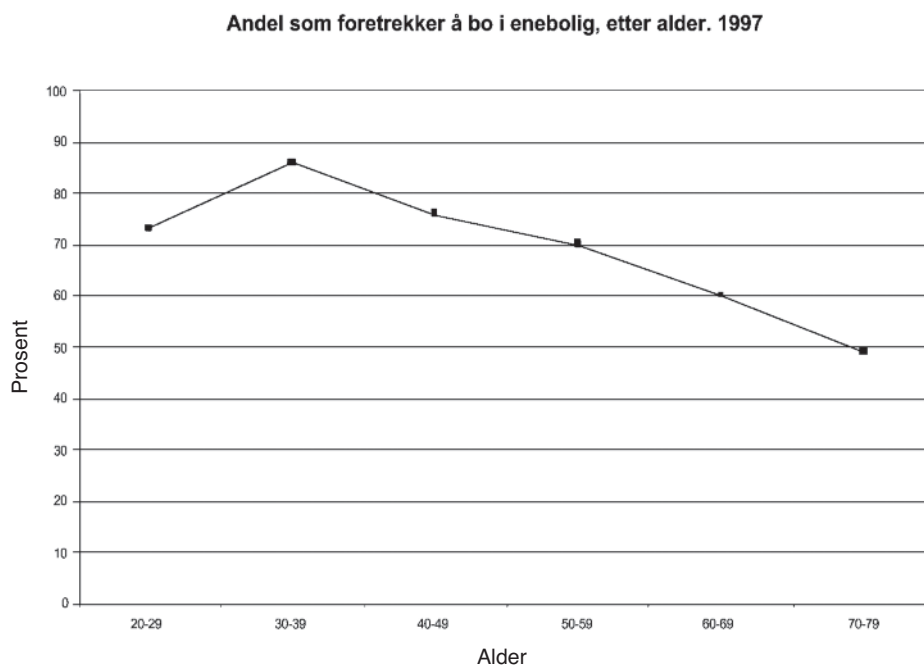
Den norske boligformen

I dag er 57 % av alle norske boliger eneboliger. Andelen økte sterkt både på 1960-, 70-, og 80-tallet og har siden stabilisert seg.

Nærmere 60 % av alle voksne nordmenn bor i eneboliger. Dette alene forteller at eneboligen må regnes som den norske boligformen framfor noen.

Levekårsundersøkelsen fra 1997 forteller at i gjennomsnitt 66 % av alle voksne nordmenn ønsker å bo i enebolig. Preferansene varierer imidlertid med alderen. Så mange som 86 % av personer mellom 30 og 39 år vil foretrekke å bo slik, mens andelen synker til 50 % for dem mellom 70 og 79 (Løwe 2002). Eneboligen er tydeligvis særlig småbarnfamilienes favoritt.

Men hva med trenden mot en urban livsstil som har vært så fremtredende i fagdebatten de siste ti årene? Eneboligønskene, slik de ble fanget opp i boforholdsundersøkelsene i 1988 og 1995, ble faktisk redusert med så mye som sju prosentpoeng på disse sju årene. Fortalte nedgangen om en utvikling bort fra eneboligidealet? En undersøkelse Byggforsk gjorde i

Figur 1: Nordmenn foretrekker enebolig, men ønskene avtar med alderen. SSB/NIBR.

Stavangerregionen i 1997, tyder på at så ikke er tilfelle. 78 % av de spurte mente enebolig var den passende boligformen for dem og utvalget hadde overvekt av yngre mennesker (Barlindhaug og Gulbrandsen 2000). Det er også andre tegn som tyder på at "eksplosjonen i urbane holdninger" fra begynnelsen av 1990-tallet ikke er så sterk likevel. Demografer betegner fenomenet som livsfaseflytting. Mange unge mennesker flyttet inn til byene for ti år siden. Nå har de familie og småbarn og ønsker å bosette seg i mer landlige omgivelser (Sørlie 2003:7). Det viser seg altså at eneboligandelen så vel som eneboligønskene først og fremst oppviser stor grad av stabilitet. Vi bør følgelig være forsiktige med å snakke om nye trender før vi har fulgt utviklingen over noen år.

Hvorfor er eneboligen så populær?

Mange har spekulert på dette. Så vidt jeg kan se, kan svarene deles i fire: For det første hevdes det *praktisk/økonomiske* årsaker til eneboligidealet. Et eksempel finner vi i en prisbelønnet artikkel skrevet av arkitekt Yngvar Johnsen, rådmann i Kristiansand, i 1973. I sin nøkterne analyse nevner han tre faktorer som gjør eneboligen til den foretrukne boligformen (Johnsen 1973): Det første er at den er fleksibel i den betydningen at det er mulig for eieren å tilpasse boligen etter behovene, en egenskap han hevder er av største betydning ved så store investeringer. Eneboligen kan tilpasses egne ønsker både ved planleggingen, i byggeprosessen og senere, dersom en har behov for utvidelser. For det andre: Eneboligen gjør det mulig å dekke en vesentlig del av egenkapitalen ved egeninnsats. Dette har gjort den overkommelig for store deler av den norske befolkningen utenfor storbyene. Faktisk har den vært lettere å skaffe seg enn andre boligformer. Og som tredje fordel:

Den er lett å belåne og vil erfaringsmessig stige hurtigere i pris enn andre boliger (Johnsen 1973:132). Som vi skjønner, mener Johnsen det i hovedsak er rasjonelle grunner til at folk ønsker enebolig.

Den andre typen forklaring på eneboligens popularitet handler om "det gode livet", særlig knyttet til aktivitetsmulighetene i en rommelig situasjon. Slik formulerte undertegnede folks eneboligdrømmer i 1983: "Huset i naturen. Tomta hvor en kan rå seg selv. Hagen med frukt, bær og grønnsaker, hvor barna kan tumle seg, bygge hytte, leke gjemsel. Uthuset med plass til bilen og vinterveden. Den lune varmen inne når snøen laver ned. Drømmen mange av oss går med om den gode boligen" (Guttu 1983). Ordene var ikke grepet ut av luften. Jeg hadde på det tidspunktet intervjuet misfornøyde eneboligbyggere i Brumunddal som ble avspist med små tomter i en østvendt li. Drømmen deres var ikke blitt realisert.

Arkitekt Eli Støa, som intervjuet Trondheimsfamilier på begynnelsen av 1990-tallet, forteller at beboerne ønsket "solrik og åpen tomt med utsikt", "stor

Figur 2: Muligheten for egeninnsats har gjort eneboligen oppnåelig for de fleste. Foto: Byggforsk.

*Figur 3: Eneboligen som ramme for "det gode liv" henger sammen med den rommelige tomtesituasjonen.
Foto: Jon Guttu.*

plen", "skjermet terrasse" og "avstand og visuell skjerming til naboen, særlig til naboen's terrasse" (Støa 1996:187).

Selve ordet *enebolig* forteller om en egenskap beboere i flere undersøkelser holder opp som den kanskje viktigste, nemlig ønsket om "å komme for seg selv". I dette ligger trolig både eierforholdet og at huset er frittliggende. Studier av boligpreferanser viser at så mange som 93 % av befolkningen ønsker å eie. Yngvar Johnsen snakket om "eierglede". Det å rå seg selv så han som en udelt positiv side ved eneboligformen, idet selveie ville styrke båndene mellom beboerne og bostedet. Et poeng ved selvbygging utover det økonomiske var at den også styrket eiergleden. Selvgjort er velgjort.

En tredje forklaring på eneboligidealet tar utgangspunkt i *norsk tradisjon og boligkultur*. Norge ble sent urbanisert og var tynt befolket. Christian Norberg-Schulz er inne på en slik forklaringsmåte når han besvarer spørsmålet: "hvordan bor så nord-

mannen? Her i landet har vi ingen oaser. Vi samler med andre ord ikke bebyggelsen i en klart definert bosetning, der vi sammen kan møte omverdenen. I stedet drømmer vi oss bort, hver for oss, bak vår haug eller tue, ved vårt tjern eller bekk. Nordmannens ideal er eneboligen" (Norberg-Schulz og Hølmebakk 1986).

En tilsvarende forklaring gir sosiolog Kjetil Rolness: "Den typiske norske bonde var aldri leilending, men en fri småbonde. Fra ham har vi arvet en boligkultur basert på småhus og selveierskap som har holdt seg bemerkelsesverdig stabil gjennom (et) århundre" (Rolness 1995:31). En etnolog ville kanskje lagt vel så stor vekt på *industrialismens* første bosettinger på bygdene. De hadde karakter av samlinger med småbruk hvor arbeiderne bodde og samtidig drev matauk (Christensen 2002). At eneboligformen også oppstod i en *urban* sammenheng, da borgerskapets villaer og løkkehus ble vanlig fra midt på 1800-tallet, kompliserer spørsmålet om tradisjonens

Figur 4: Kan "livet på Finnskogen" sees som bakgrunn for den norske boligtradisjonen? Foto: Byggekunst v/Bjørn Larsen

betydning ytterligere. Om Thomas Heftye og andre hentet inspirasjonen fra norske småbruk, er vel heller tvilsomt.

På 1970- og 80-tallet ble vi opptatt av *symbolske aspekter* ved tingene vi omgir oss med. Det viste seg i arkitekturen, som nå ble tillagt et meningsinnhold 1960-tallsmodernistene ikke hadde vært seg bevisst. Denne

vendingen skjedde ikke bare i finkulturen. Det fant sted en allmenn endring av verdier i retning av større individorientering og friere valg av meninger og livsstil. I samfunnsviten-skap ble dette reflektert gjennom økt interesse for hvordan enkeltmennesker, grupper og klasser representerte seg selv gjennom konsum, smak, klær og bolig.

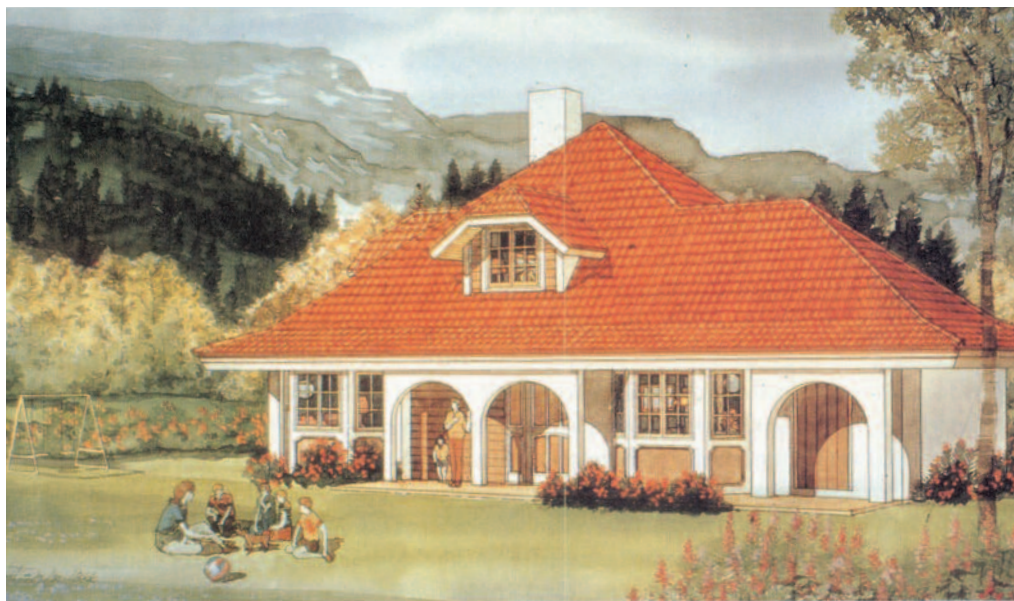
Figur 5: Eneboligen kan stå som symbol på vellykkethet og solid økonomi. Foto: Jon Guttu

Sosialantropologen Marianne Gullestads studier på 1980-tallet åpnet for slike spørsmål idet hun begynte å se på hverdagslivsaktiviteter som kultur og sivilisasjon. Hennes påstand er at hjemsentreringen øker, og at dette uttrykkes gjennom større vekt på oppussing og hjeminnredning (Gullestad 1989:55). Dette ser hun som uttrykk for en skapende aktivitet, gjerne forkledd som praktiske gjøremål, slik både psykolog Siri Nørve og Rolness har påvist (Nørve 1983, Rolness 1995:15). Både Gullestad og sosiolog Lise Kjølørød har sett boligen som et viktig ikke-språklig medium for å kommunisere med omverdenen (Kjølørød 1981). Gullestad begrensner seg imidlertid til interiøret og hjembyggingen *inne* i boligen. At eneboligen egner seg ypperlig til å flagge økonomisk og kulturell kapital gjennom eksteriøret, berører hun i mindre grad. Kan vi der finne en fjerde type årsak til at eneboligen er så populær?

Dette temaet blir behandlet av kunsthistorikeren Hild Sørby i boka "Klar, ferdig – hus" (Sørby 1992). Her går hun inn på

ferdighusbransjens forsøk på å tilfredsstille folks ønsker om individuell representasjon. Det dreier seg om et helt nytt formvokabular, et spekter av symbolske attributter hentet fra de øvre klassenes boliger. Dette skiftet i ferdighusstilen skjedde på 1970-tallet. Bloch Watnes sjefsarkitekt Oddmund Berge komponerte bedriftens tilbud på grunnlag av spørsmålet: "Hvilke hus er det folk misunner andre?" (Sørby 1992: 104). Svaret fant han i de gamle klassiske herregårdene med valmtak og søyler ved inngangspartiet, de rikt dekorerte sveitserhusene, de hvitmalt sørlandshusene med ark og den lave amerikanske bungalowen med utenpåstående pipe. Slike hus kommuniserte velstand, hygge og lykke til omverdenen.

Landskapsarkitekt Morten Haveraaens analyse av adjektivbruken i norske ferdighuskataloger rundt 1990 forteller at huset skal være: "rolig og lunt", "harmonisk og tradisjonelt", "vennlig og innbydende", "koselig og tiltalende" (Haveraaen 1993). I mindre grad finner han formuleringer om særpreg og annerledeshet (ibid.). Men var

*Figur 6:
Ferdighusprodusentens strategi har vært å lansere "huset som andre misunner deg".
Illustrasjon: Bloch Watnes katalog 1981*

det ikke nettopp *særpreg* folk var ute etter? Haveraaen forklarer tendensen til å underordne seg formmessige konvensjoner med at forbruk ikke bare er selvrepresentasjon, men like ofte skal fungere *integrerende* i lokalmiljøet. Støa oppdaget det samme fenomenet i sin studie og forklarer det med at beboerne ønsker å finne et personlig preg men *uten å skille seg ut* (Støa 1996:299). De ønsker å framstå som vanlige, hyggelige og greie naboer som ikke har for høye tanker om seg selv.

Jeg har nevnt fire forklaringer til at eneboligen er så populær, forklaringer lansert i meningsdannelsen om den gode boligen på 1970-, 80- og 90-tallet: Alle virker plausible, men hvordan rimer de med dagens situasjon?

– Fortsatt knytter det seg *praktisk/økonomiske fordeler* til boligtypen, dog ikke så overlegne som på 1970-tallet. I et deregulert boligmarked stiller ikke eneboligen lenger i egen klasse som investeringsobjekt. Men mulighet for egne valg og egeninnsats er der også i dag.

– Eneboligens fordeler når det gjelder *det gode livet*, er fortsatt til stede, selv om reduserte tomtestørrelser setter grenser både for aktivitet og mulighet for avsondret ro. Preferansestudier forteller at foreldre forbinder eneboliglivet med barnevennlighet og godt bomiljø.

– Selv om vi er vitne til sterk internasjonalisering på mange områder, synes *norsk tradisjon*, i betydningen kulturell overlevering, fortsatt å være livskraftig. Trolig er imidlertid folks oppvekst i enebolig en vel så virksom tradisjonsformidler som en slektsbakgrunn fra det norske gårdsbruket.

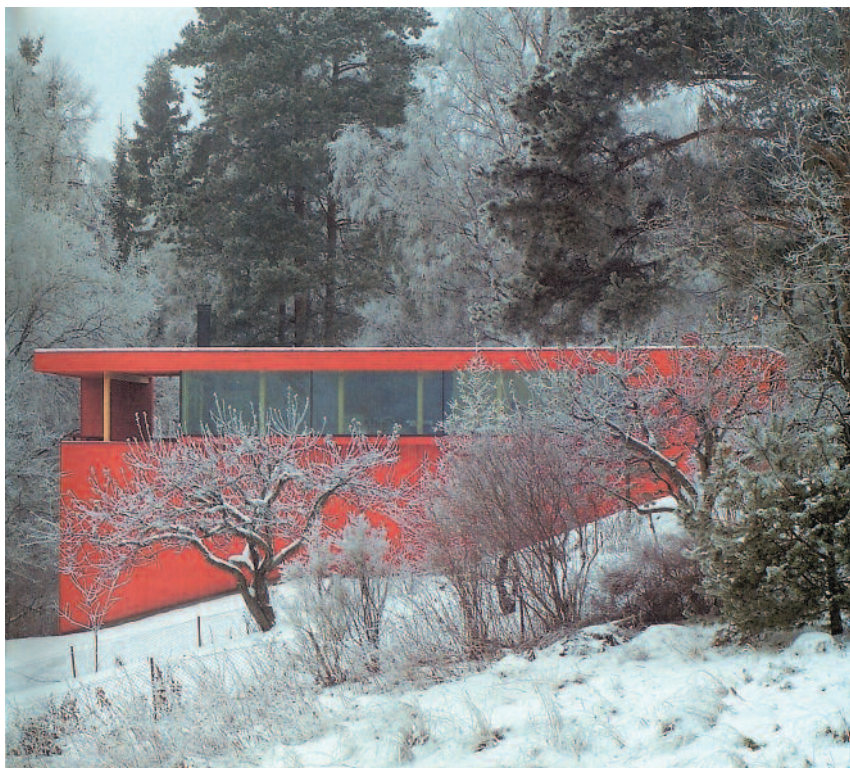
– Og til sist – *Symbolfunksjonen* og den økende individualiseringen har nok hatt betydning for hvordan eneboligene ser ut, men uten at boligformen nødvendigvis har blitt *mer* populær av den grunn.

På tross av endringene som har funnet sted, vil jeg hevde at oppslutningen om eneboligen preges av sterk stabilitet. I tillegg til forklaringene ovenfor utgjør enebolighegemoniet i seg selv en sterk påvirkningskraft. Den er som bilen – så vanlig at alle må ha den.

Arkitektenes spesielle hat/kjærlighetsforhold til eneboligen

Det har slått meg at eneboligpresentasjoner i arkitektenes fagtidsskrift, *Byggekunst*, aldri inneholder ett positivt ord om boligformen som sådan. Fremstillingene er nøkterne. De forteller om arkitektens tolkning av en tomtesituasjon, hans/hennes valg av hovedform, detaljer og materialer. I den grad teksten formidler verdier, er det byggherr-ens ønsker som blir presentert. Arkitekten fremstår som en profesjonell konsulent med en verdifri holdning til prosjekteringsoppgaven.

Figur 7: Arkitekter ser eneboligprosjektet primært som en interessant formingsoppgave. Foto: Enebolig på Røa i Oslo. Jarmund/Vigsnæs A/S. Byggekunst

Det er fristende å påstå at denne distanserte måten å presentere sitt verk på, også har en annen bakgrunn enn profesjonalitet: En hver planlegger vet at det minst faglig/politisk korrekte man kan gjøre, er å agitere for eneboligen som boligform. Ordet enebolig vekker en hel serie av motforestillinger hos de fleste arkitekter: By-spredning, biltransport, CO₂-utslipp, arealforbruk, ressursløsning, klasseforskjell, privatisering, segregasjon. Disse oppfatningene, riktig nok med ulik vektning til ulik tid, tilsier at arkitekter, på tvers av befolkningens ønsker, gjennomgående har agitert for tettere og mer arealeffektive boligformer.

Samtidig har eneboligprosjektering vært en prestisjegivende virksomhet, med mulighet for årvisse presentasjoner i fagbladene og oppbygging av internasjonalt ry. Dessuten foretrekker mange arkitekter å bo i enebolig, helst en de har tegnet selv. Etisk kommer de dermed i en klemme som både beboere og produsenter slipper unna. Løsningen blir, verken å følge noe kantiansk imperativ eller betrakte eneboligprosjektet som realiseringen av den ideelle boform, men ene og alene se det som en interessant formingsoppgave. For planleggere som verken bor i eller lever av eneboligprosjektering, har det selvsagt vært mye enklere å gå ut mot boligformen på prinsipielt grunnlag.

Eneboligen som utfordring for fagfolket

Det avtegner seg et pussig mønster: Folk flest har eneboligen som ideal, produsentene fyrer opp under dette, eneboligarkitekter risikerer å komme i en viss ideologisk klemme, mens planleggere mer fritt kan innta en prinsipielt negativ holdning. At eneboligen framstår som idealet for store deler av befolkningen, betyr imidlertid at den fungerer som premissleverandør både

for meningsdannelsen og for hvordan det blir bygget. Uavhengig av sitt standpunkt til eneboligen må planleggere (som politikere) på en eller annen måte forholde seg til den. Jeg skal gå gjennom tre typer innstillinger eller strategier som har versert de siste par tiårene. Den første har jeg kalt:

Konkurransestrategien

Som navnet antyder, har denne strategien gått ut på å vinne en ærlig kappestrid med eneboligen. Vil det være mulig å heve andre boligtypers anseelse opp til eneboligens ved å tilføre kvaliteter som eneboligen fram til nå har vært alene om? Tanken har vært at man, bare ved å konkurrere med eneboligen på dens egne premisser, kan bryte boligformens hegemoni. Det var dette Yngvar Johnsen anbefalte for å øke innslaget av tett småhusbebyggelse i Norge og som dannet grunnlaget for myndighetens offensiv på 1970- og 80-tallet (Johnsen 1973).

De kvalitetene han ønsket å tilføre, var noen av dem som skilte eneboligen fra den tette småhusbebyggelsen: mulighet for endring og utvidelse, egeninnsats og selveie. I tillegg kom beliggenhet og tomte-kvaliteter hvor den arealsparende tette småhusbebyggelsen burde favoriseres foran eneboligene. Politikerne tente på konkurransestrategien. Departementet mente at tett småhusbebyggelse med egeninnsats ville bidra til å drøye ressursene, samtidig som de nye kvalitetene ville gjøre boligformen allment populær. Konkurransestrategien ble utprøvd i tre prøveprosjekter rundt 1980, blant annet i Oksvalprosjektet på Nesodden.

Samtidig ble det satt i gang forsøk med organisert egeninnsats i flere kommuner på 1980-tallet. I selvbyggerfeltet på Klemetsrud, sør i Oslo, ønsket en å tilføre egeninnsats og medvirkning i et rekkehusprosjekt.

*Figur 8: Oksvalprosjektet på Nesodden, ett av tre prøveprosjekter for å tilføre eneboligkvaliteter til den tette småhusbebyggelsen.
Foto: Jon Guttu.*

Her endte medvirkningen med at området ble omregulert til enkelthus stående med vel 1 meters avstand. Motsigelsen mellom planleggerstrategien og beboeridealene hadde i sannhet fått sitt kompromiss.

En del år senere, i 1993, lanserte Haveraaen i sin dr. avhandling samme strategi, men gikk enda lenger i konkurranse-lyst (Haveraaen 1993). Hans anbefaling var, på linje med Johnsens, å tilby store,

*Figur 9: Klemetsrudprosjektet, eneboliglignende hus i rekke.
Foto: Jon Guttu*

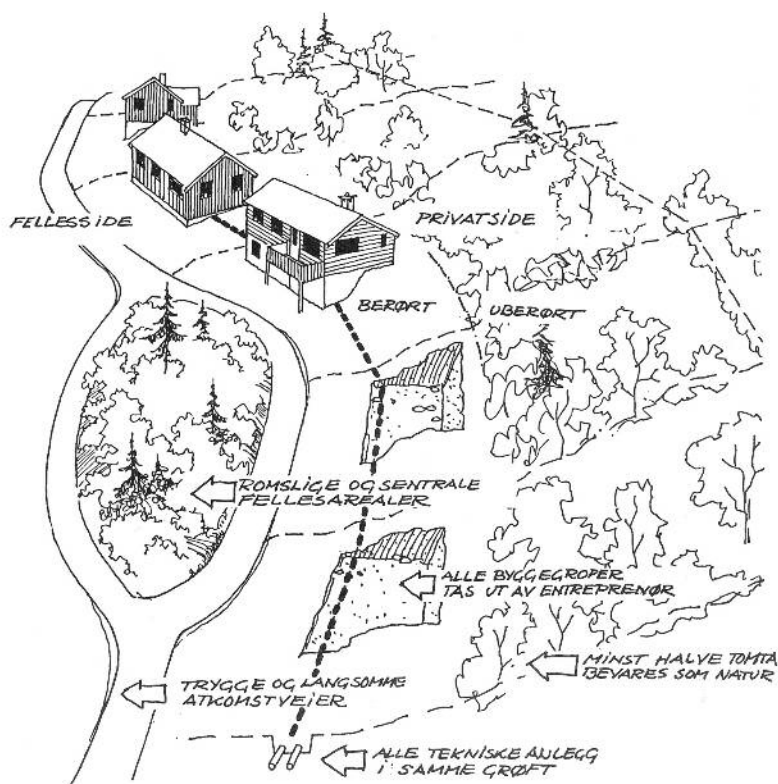
selveide boliger i tett småhusbebyggelse med mulighet for egeninnsats. I tillegg anbefalte han å gi frie tøyler i fasade- og fargevalg, slik eneboligeiere har. For å tilfredsstille såkalt "maskuline behov" og unngå at mannen føler seg "fremmed i eget hjem", gikk han inn for bilparkering på tomte også i konsentrert bebyggelse.

Så langt om konkurransestrategien. Den andre holdningen planleggere har inntatt, har jeg kalt:

Bearbeidingsstrategien

Dersom man tar som premiss at eneboligen vil være den dominerende boligformen og neppe kan utkonkurreres med det første, vil en nærliggende tanke for planleggere være å gjøre den mer "stueren": Eneboligkonseptet kan bearbeides slik at boligtypen blir mindre kostnadskrevende, får

Figur 10: Billigere kommunalteknikk i eneboligbebyggelse forutsatte at bebyggelsen ble ordnet i sammenhengende linjer og sammen-dyttet sideveis. Illustrasjon: Byggforsk v/Gunnar Selnæs.

større bruksverdi, får en mer enhetlig og dermed "arkitektvennlig" byggeskikk og blir mer natur- og miljøvennlig. Flere miljøer gikk inn på slike tanker da de stod overfor 1980-tallets boligfelt.

Rundt 1980 hadde Byggforsk utviklet grunne ledningssystemer som prinsipp. Målet var å redusere kostnader ved småhusbygging i naturområder. Nå stod en overfor oppgaven med å implementere nyvinningene i den norske eneboligvirkeligheten. Det viste seg snart at det ikke var nok å gjøre noe med det som lå under bakken. Spørsmålet som ble stilt fra ingeniørene til arkitektene, var om bebyggelsesplanene kunne bearbeides slik at de passet til den nye teknikken.

Svaret kom i form av såkalt lineære mønstre. Tomtene ble gjort smalere og dypere for å gjøre ledningsstrekke kortere. Fortsatt var det snakk om eneboliger, men nå lå de tettere sideveis og med lengre avstand til naboen midt imot. Det lå muligheter både for kostnadsreduksjoner, økt bruksverdi og vern av vegetasjon på tomte i det nye prinsippet.

For å kunne håndtere massene i området under ett, ble alle arbeider i grunnen holdt innenfor én entreprise. Det var med andre ord snakk om en ny eneboligpakke, til erstatning for den tradisjonelle (Byggforsk 1984). Mye av motstanden som reiste seg mot opplegget fra kommunenes side, kan forklares ut fra kravet til organiseringen. Systemet forutsatte en ny arbeidsdeling med kommunen i nøkkelrollen som prosjektleder og koordinator. Dette ansvaret kviet kommunene seg for å ta – i tillegg tvilte de på teknikken, og forsøkene ble ikke fulgt opp.

Et annet mål innenfor bearbeidingsstrategien har vært å gjøre noe med *områdenes utseende*. Både planleggere, forskere og politikere (og folk flest?) reagerte på det de så som en anarkistisk byggeskikk i enebo-

ligfeltene. De mente den enkeltes valgmuligheter på ferdighusmarkedet gikk på bekostning av offentlighetens ønsker om en ordnet arkitektur i et harmonisk landskap. Det var særlig to faktorer som hadde skapt 1980-tallets visuelt hissige utgave av eneboligfeltet: Den ene var tomtestørrelsen, som jevnt over hadde blitt betraktelig mindre det siste tiåret og som medførte at området under byggeperioden antok karakter av slagmark. Den andre var utviklingen innenfor ferdighuskolleksjonen, hvor 1970-tallets enkle arkitektur var forlatt og et bredt spekter av meningsmettede visuelle uttrykk stod til disposisjon.

Ferdighusarkitekturen ble skyteskiven for arkitektene. På flere måter førte de opp gjennom 1980-tallet en krig mot ferdighus-

produsentene. Allierte i denne offensiven var det statlig oppnevnte byggeskikkutvalget, Fortidsminneforeningen og dens lokalag, og fagpressen med bladet *Nye Bonytt* i spissen. Byggeskikkbegrepet ble et våpen i denne kampen.

En mulighet fagfolkene så for seg, bestod i å få arkitektene inn i prosjekteringen av ferdighusene. Denne utfordringen sendte de til ferdighusbransjen. Ferdighusprodusenten Bloch Watne tok opp hansken og arrangerte en arkitektkonkurranse om beste ferdighus. Juryen bestod av kjente og kompetente fagfolk fra arkitektskolene.

Premiehusene ble markedsført i en stor kampanje fra fabrikken som "premierte arkitekttegnede eneboliger". På tross av presumptivt gode planløsninger uteble

Figur 11: 80-tallets eneboligområde: små tomter og store hus med meningsmettede eksteriører.
Foto: Jon Guttu.

Figur 12: Alfahuset signaliserte beskjedenhet og nøkternt pengeforbruk og ble vraket av boligkjøperne. Illustrasjon: Bloch Watne.

Figur 13: Hillarhaugen – gruppeprosjektering med kombinasjon av valgfrihet og orden. Foto: Husbanken.

salget. Eksteriørene appellerte tydeligvis ikke til folks smak, enkle og nøkterne som de var.

Et annet spørsmål er om et område sammensatt av individuelt arkitekttegnede hus ville gi et mindre kaotisk resultat enn et vanlig ferdighusfelt. I erfaringsrapporten fra eneboligfeltet Brenna, bygd midt på 1980-tallet, hvor nesten halvparten av husene ble prosjektert av arkitekter, blir bebyggelsen av Byggforsk betegnet som kaotisk og konfliktfylt. Beboerne derimot mente den var "variert og koselig" og bare en av fem syntes den virket "rotete" (Guttu m.fl. 1989:37).

Et annet forslag gikk ut på å la en arkitekt prosjektere husene i samarbeid med beboerne, men innenfor et sett av spilleregler. På den måten ville man tilfredsstille beboernes ønsker om valgfrihet og samtidig

Figur 14: Den økologiske eneboligen med attributter som torvtak og vinterhage. Enebolig i Ulvik, GAIA Arkitekter v/Frederica Miller. Foto: Frederica Miller.

skape et harmonisk hele. Det første prosjektet som mottok byggeskikkprisen, Hillarhaugen i Stord kommune, er et prosjekt av denne typen. Utover på 1980-tallet ble denne formen for gruppeprosjektering forsøkt rundt om i landet, til dels med vellykket resultat sett fra byggeskikkfolkets side. Forsøkene døde ut etter 1990, blant annet fordi kommunene på dette tidspunktet trakk seg tilbake som tilretteleggere av tomter.

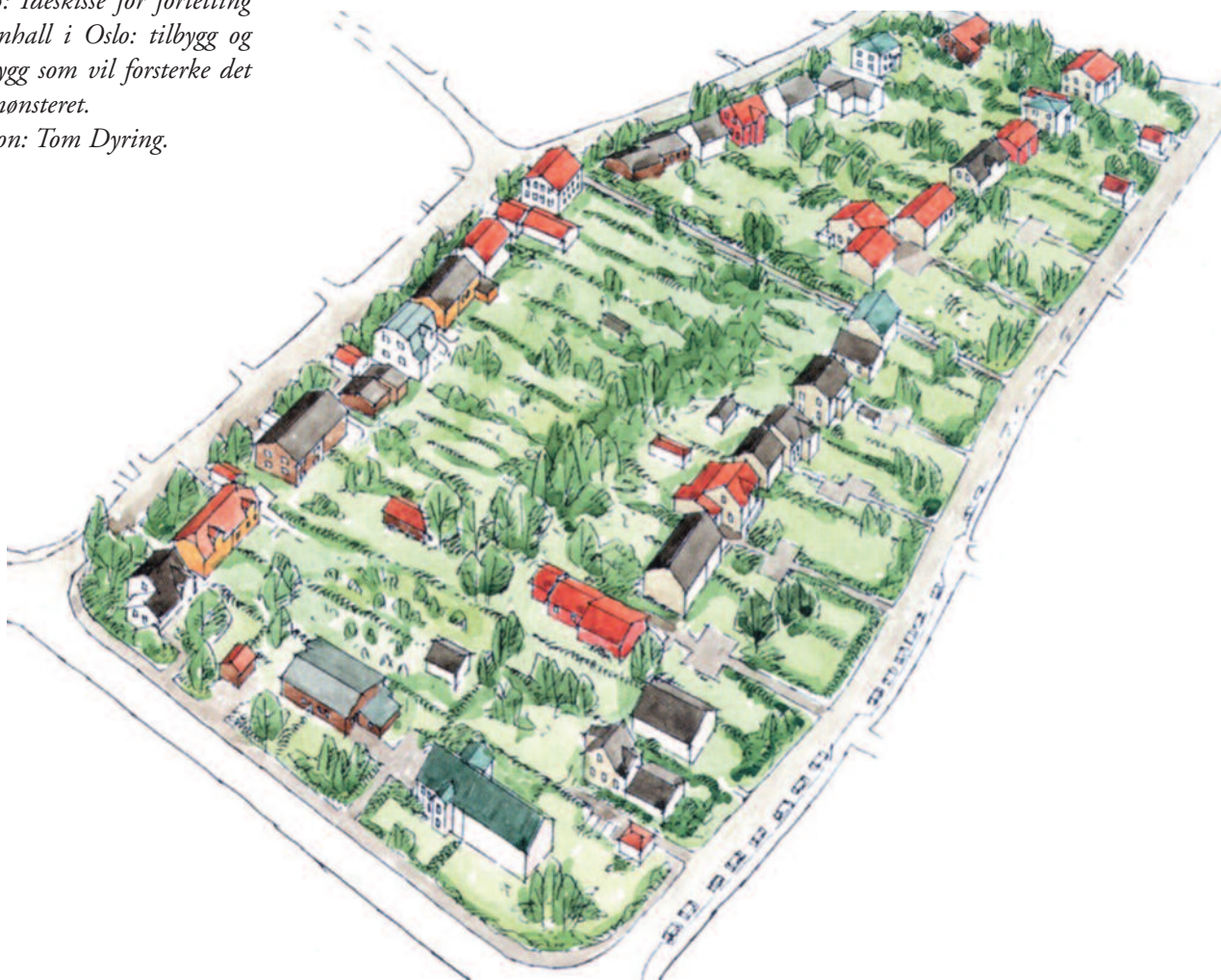
Nok et område for bearbeiding av eneboligen har vært innenfor området økologi og bærekraft. Premisset har vært at de økologiske løsningene måtte finnes innenfor eneboligkonseptet. Dette går tydelig fram av eksempelsamlingen "Bygg for en ny tid", hvor stor-

parten av eksemplene er eneboliger (Butters og Østmo 2000). De teknologiske løsningene, som nå er i handelen og som sakte vinner innpass i norsk boligproduksjon, slik som varmepumpeteknikk og varmegjenvinningsanlegg, er i stor grad rettet mot enkeltbyggere og frittliggende hus, fornuftig nok så lenge det bygges så mye av det. Mer systematisk utprøving av forskjellige løsninger har det derimot vært vanskelig å få til.

Et siste område hvor bearbeidingsstrategien har vært forsøkt, finner vi innenfor fenomenet fortetting, en utbyggingsform som skjøt fart på 1980- og 90-tallet. Av flere grunner har fagfolk betraktet utskilling av hagen som en dårlig løsning på fortettingsproblemet:

Figur 15: Idéskisse for fortetting på Høyenhall i Oslo: tilbygg og mellombygg som vil forsterke det lineære mønsteret.

Illustrasjon: Tom Dyring.

- For det første fordi hovedpoenget med villalivet, nemlig det rommelige private utearealet, forsvinner.
- For det andre fordi villastrøkene mister sin arkitektoniske egenart og antar karakter av et nybyggingsfelt.
- For det tredje fordi de biologisk rike villahagene, som utgjør en stor del av tettstedenes grønne områder, forsvinner.

Som løsning anbefaler Miljøverndepartementet i sin veileder fra 1996 heller å dele tomtene på langs, eventuelt å bygge om husene til vertikaldelte tomannsboli-

ger. Dette ble illustrert i eksemplet Høyenhall i Oslo (Miljøverndepartementet 1996). Byggforsk har anbefalt såkalt "nabospleis", at to naboer går sammen og skiller ut en smal parsell hver slik at det blir plass til en ny bygning mellom de eksisterende husene (Bjørnebo 2000).

Men heller ikke her ser bearbeidingsstrategien ut til å lykkes. Som i nybyggingsområdene er de nye husene i stor grad ferdighus, dvs. hus som krever en mest mulig generell tomtesituasjon. Avgjørelsen er overlatt til hver enkelt byggherre. Den enkle løsningen har vært å dele tomte på tvers. Motforestillinger når det gjelder arki-

tektur, kommer kun til syne som naboprotester. Følgene for økologien når inngrepene aggregeres til by- og tettstedsnivå, kommer neppe inn i vurderingene i det hele tatt.

Den tredje og siste strategien boligfagfolk har satset på, har jeg kalt:

Bekjempelsesstrategien

Mens poenget i konkurransestrategien var å strekke seg etter eneboligens kvaliteter, og i bearbeidingsstrategien mer pragmatisk å akseptere boligtypen under bestemte forutsetninger, har bekjempelsesstrategien bestått i å avvise den helt. Noe bortimot "nulltoleranse" og overgang til andre måter å bo på blir sett som det eneste riktige. Om vi ser litt nøyere på denne måten å forholde seg på, kan vi se to former: Den ene har bestått i en faglig basert polemikk mot eneboliglivet og eneboligkulturen. Den andre har gått ut på å føre vitenskapelig bevis for at vi bør endre den norske boformen.

Da tidsskriftet *Byggekunst* på begynnelsen av 1980-tallet skulle beskrive det essensielle ved det urbane livet, ble byen satt opp som synonymt med *felleskap*. Den representerte en måte å ordne felles behov på, enten det nå dreide seg om forsvar, religion, handel, informasjon eller utdanning. Eneboligen ble definert som "det andre", ondet man ville distansere seg fra, som underminerte fellesskapsløsningene i hverdagslivet. Som arkitekt Peter Butenschøn sa det: "Hver boenhet har fått vaske-maskin, bad, TV-stue, barneværelse, der de tidligere var sammen om løsningene. Eneboligen med trimrom og egen hage, er blitt rammen om et ettertraktet sosialt mønster. Den teknisk selvforsørgete isolerte familiebolig er ikke lenger avhengig av noe eller noen, bortsett fra at storsamfunnet må fungere slik at det er strøm i ledning-

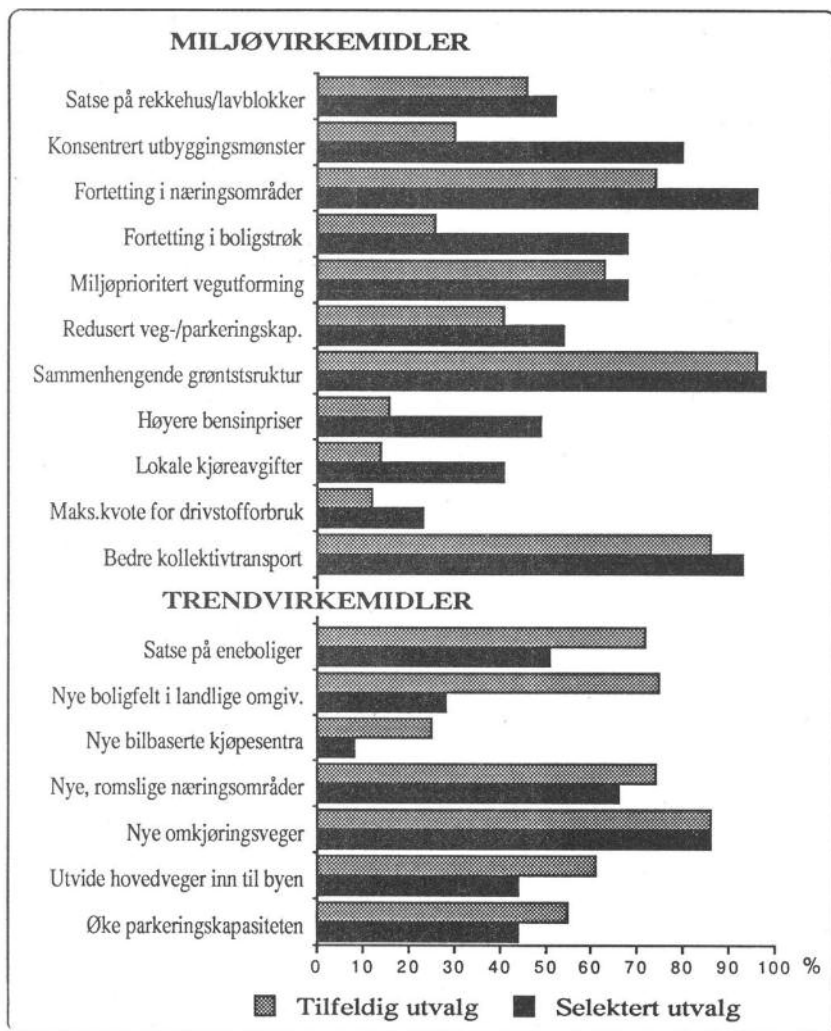
ene og at søppelet tømmes regelmessig" (Butenschøn 1981:117). Butenschøn spådde at generelt trangere økonomiske kår i samfunnet sammen med sosial isolasjon i eneboligområdene ville gi en bevegelse "tilbake til byen, til fellesløsninger og samvær i gater, parker og bogrupper" (ibid.).

Denne holdningen inngår i en lang tradisjon av planleggermotstand mot eneboligen. Det er interessant å merke seg at da byplansjefen i Oslo på 1950-tallet, Erik Rolfsen, skulle agitere for *drabantbyen*, gjorde også han det på den dystre bakgrunnen av villabebyggelsen i Aker, områder han fradømte ethvert sosialt liv. Han fant "ingenting i retning av organisert samfunnsdannelse, ingen samlende institusjoner og felles interesse" (Rolfsen 1948).

En god del av denne typen argumentasjon må betegnes som overdrevet, og taktilisk begrunnet. Gjennom svart-hvitt tegning av ulike alternativer forsøker en å vinne gehør for det en selv går inn for. En annen side av saken er at argumentasjonen har hatt lite for seg akkurat i fagbladet *Byggekunst*, hvor de aller fleste leserne på forhånd har vært rikelig forsynt med eneboligskepsis.

Det andre våpenet som ble tatt i bruk, var begrepet *bærekraft* som oppstod i kjølvannet av Brundtlandkomisjonen på slutten av 1980-tallet. Jeg tenker først og fremst på NAMIT-prosjektet, det store forskningsprosjektet som undersøkte "Natur og miljøvennlig tettstedsutvikling" gjennom scenariobygging i tre kommuner.² Et "miljøalternativ" og et "trendalternativ" ble satt opp mot hverandre og vurdert mot mål og indikatorer for bærekraft (Næss 1992).

Forskergruppen med arkitekt Petter Næss i spissen fant ut at trendalternativet, basert på utstrakt eneboligbygging på nesten alle områder stod som taperen miljø-

Figur 16:
Spørreskjemaundersøkelsen i
NAMIT-prosjektet opererte
med miljø- og trendvirke-
midler. Folkemeningen tilsa
økt satsing på eneboligbyg-
ging i landlige omgivelser.
(De grå stolpene står for
folkemeningen, de svarte for
oppfatningene hos planlegg-
ere og politikere).
Illustrasjon: NIBR- Rapport
1992:2.

messig sett. Eneboligbyggingen var areal- og energikrevende. Den ødela biologiske ressurser og kostet mest i anskaffelse og bruk. Den forstyrret landskapet og skapte økt trafikk og dermed økt forurensning og støy. Bare på ett punkt hevdet eneboligen seg: Den var et bedre svar på folks ønsker om å bo godt (!).

Dette var i og for seg trivielle funn, som hadde ligget i kortene i lang tid. NAMIT-prosjektet konkretiserte og samlet bevis for at myndighetene burde legge restriksjoner på eneboligbygging. Forskerne selv anså imidlertid strategien som temmelig håpløs sett i lys av folkeopinionen og oppfatning-

er hos politikerne. At folk var uenig i NAMITs miljøvirkemidler, gikk klart fram av en spørreundersøkelse i prosjektet.

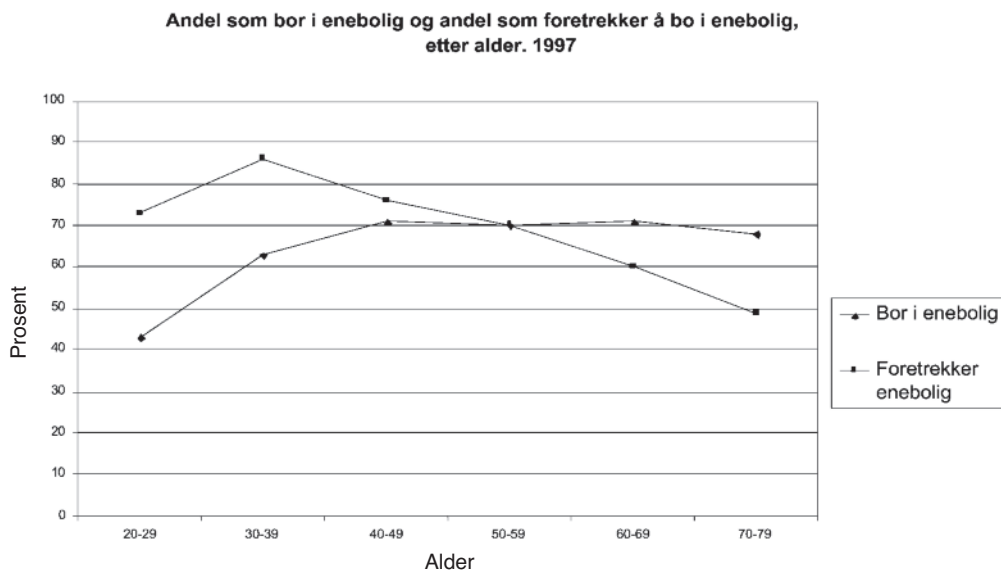
Sluttord

Jeg har beskrevet eneboligen som ideal for den norske befolkningen og som utfordring for fagfolket. Holdningene både hos befolkningen, husprodusentene og norske planleggere er fullt ut forståelige ut fra deres ulike posisjoner. Alle de tre planleggerstrategiene har noe for seg forutsatt at de blir anvendt i riktig situasjon.

Jeg har ikke sagt stort om hvordan jeg selv som forsker og planlegger ser på eneboligen og hvilken strategi jeg mener man i dag burde legge til grunn for å oppnå bærekraft og god boligkvalitet. Finnes det veier å gå som både tar opp i seg miljøhensyn, som kan være i samsvar med oppfatninger i befolkningen, og som virker realistiske?

Nesten halvparten av dem som flyttet inn i nye byleiligheter på 1990-tallet, kom fra eneboliger. De flyttet ikke på grunn av trangere økonomiske kår eller sosial isolasjon, slik Butenschøn så for seg, heller fordi et enklere dagligliv virket forlokkende i siste del av livet. Det viser seg altså at eneboligens motpol, byboligen, kanskje har vært mer konkurransedyktig enn den tette småhusbebyggelsen. Det er tydeligvis noe kvalitativt forskjellig fra eneboliglivet, flytterne har vært ute etter.

Her i landet har utviklingen gått så langt at eneboligforventningene til de eldre aldersgruppene er overoppfylt, mens forholdene for barnefamilier viser det motsatte. Poenget er at folk på ulike stadier i livet etterspør forskjellige typer boliger og omgivelser. Ved å tilby gode alternativer i rekkehus og blokk, vil flytteønskene til de eldre bli ytterligere stimulert. Det kan være snakk om livsløpsboliger i vakre og trygge omgivelser, nær service og kollektivtran-

Figur 17: Ønsker om enebolig sett mot andelen som bor i enebolig. Grafen viser et underskudd på eneboliger blant yngre og et overskudd blant eldre beboere. SSB/NIBR.

sport gjerne i senterdannelser nær det opprinnelige bostedet. En utvikling i denne retningen vil være både areal- og ressurs-sparende sett mot fortsatt eneboligbygging. Tilbudet av eneboliger vil bli større og prisene vil kunne gå ned til fordel for yngre barnefamilier som ønsker større plass og hage. Vi kunne kalle det livsfasestrategien. Denne utviklingen er på mange måter i gang. I *Aftenposten* kunne vi nylig lese følgende om et blokkprosjekt i Lørenskog: "Målgruppen er først og fremst villaeiere i området; voksne par som synes hus og hage kan bli for meget av det gode etter at barna har flyttet ut. De vil gjerne ha det mer lett-vint..." (*Aftenposten*, morgenutgaven 27.09.03).

I dette spørsmålet ser det altså ut til at boligønsker, marked og miljøhensyn kan trekke i samme retning.

Noter

1. Artikkelen er en lett bearbeidet versjon av prøveforelesning til dr. ing. graden ved Arkitekt-

høgskolen i Oslo 6. oktober 2003.

2. NAMIT står for Natur og miljøvennlig tettstedsutvikling

Litteratur

Aftenposten, morgenutgaven 27.09.03

Barlindhaug, Rolf og Gulbrandsen, Ole 2000. *Bolig- og bostedspreferanser i Stavanger-regionen*. Byggforsk Prosjektrapport 269. Oslo.

Bjørneboe, Jens 2000. *Småhusområder: Bedre bebyggelsesplaner og fortetting med kvalitet*. Byggforsk Håndbok 49.

Butenschøn, Peter 1981. "Byens rom – byens landskap" *Byggekunst* 1981:117.

Butters, Chris og Østmo, Finn 2000: *Bygg for en ny tid: Mot en miljøvennlig arkitektur* 127 norske eksempler. NABU, Oslo.

Byggforsk 1984. *Lett kommunalteknikk: Bedre og billigere småhusbebyggelse og tekniske anlegg*. Håndbok 35 Norges byggforskningsinstitutt.

Christensen, Arne Lie 2002. *Det norske*

- landskapet*. Pax forlag, Oslo.
- Gullestad, Marianne 1989. *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Guttu, Jon 1983. *Bedre Småhusbebyggelse*. Norges byggforskningsinstitutt.
- Guttu, Jon m.fl. 1989. *Ny plan og teknikk for eneboligområder: Brenna utviklingsprosjekt*. 3B-prosjektrapport Nr. 28.
- Haveraaen, Morten 1993. *By, bosted, lokal-samfunn, bolig: Fire stedsrettete arbeider hvor planlegging møter sosiologi*. Avhandling Dr. scient NLH, Trondheim.
- Johnsen, Yngvar 1973. "Storm P". 1. pris i A/S Stormbulls prisoppgave om boliger og miljø. I: *Byggekunst* 1973:131.
- Kjølørød, Lise 1981. "Å bo som livsprosjekt". I: *Kontrast* 1981 nr. 6.
- Løwe, Torkil 2002. *Boligpreferanser og livsfase*. Notat 2002:59 Statistisk Sentralbyrå.
- Miljøverndepartementet 1996. *Fortetting med kvalitet: Bebyggelse og grønnstruktur*. Veileder Miljøverndepartementet, Oslo.
- Norberg-Schulz, Christian og Hølmebakk, Gordon 1986. *Et sted å være: essays og artikler*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Næss, Petter 1992. *Natur- og miljøvennlig tettstedsutvikling: Faglig sluttrapport*. NIBR-rapport 1992:2.
- Nørve, Siri 1983. "Det er så praktisk". I: *Sosiologi i dag* 1983 nr. 4.
- Rolfsen, Erik 1948. "Det nye Oslo" I: *Byggekunst* 1948:77.
- Rolness, Kjetil 1995. *Med smak skal hjemmet bygges*. Aschehoug, Oslo.
- Støa, Eli 1996. *Boliger og kultur : Norske boligfelt på åtti-tallet sett i lys av beboernes boligidealer*. Doktor ingeniøravhandling 1996:4. Institutt for byggekunst NTH, Trondheim.
- Sørby, Hild 1992. *Klar – ferdig – Hus : Norske ferdighus gjennom tidene*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Sørli, Kjetil 2003. *Nyinnflytting, videreflytting og annen storbydemografi*. NIBR-notat 2003:111. Oslo.